

Půda vlastněná – užívaná – svobodná aneb Proč vznikla Nadace Pro půdu?

Radomil Hradil, Jan Valeška

Typická erozní krajina ČR – výsev širokořádkových kultur po spádnici. Foto archiv VÚMOP

Obraz první: Pršelo. Nebyl to nijak silný déšť, ale na okrajích polí stojí voda, která se nevsakuje do půdy.

Obraz druhý: Silnější déšť. Voda v potocích a říkách je kalná, do hněda zbarvená odnášenou „hlínou“.

Obraz třetí: Provádíme „rýčovou zkoušku“ v jednom malém zahradnictví ve středních Čechách, tři roky teď již obhospodařovaném ekologicky. Po svazence na zelené hnojení je horních 10 centimetrů půdy krásně prokořeněných, drobtovitých. V hloubce 10 až 20 centimetrů nacházíme velké hroudy jen málo prokořeněné a provrtnané chodbičkami žížal. V hloubce 20 až 30 centimetrů se nachází kompaktní, tvrdá vrstva bez pórů, kořínků i chodbiček, prostě „beton“. Důsledkem několika desítek let konvenčního „hospodaření“, používání chemie a těžké mechanizace. Tato vrstva je neživá a neprostupná pro vodu. Rostliny pak

nemohou dostatečně prokořenit do větší hloubky. Za sucha nevzlíná voda z hloubky půdy k povrchu, kde se nacházejí kořeny rostlin. Za deště nemůže voda vsakovat do hloubky, hromadí se na povrchu (louže na polích) a působením gravitace stéká do vodních toků a odnáší s sebou půdu (hnědá voda v říkách). Hladina spodní vody pomalu, ale jistě klesá.

Degradace půd v České republice

Je to ojedinělý jev? Kéž by, bohužel se však zdá, že je jevem spíše obecným. Souhrnně se různé formy poškozování půdy nazývají degradací. Půdoznalci degradaci půdy definují například jako „člověkem způsobený jev snižující stávající či budoucí schopnost půdy podporovat život“. Co znamená, když půda ztrácí schopnost „podporovat život“? Uvědomujeme si, že náš život je na půdě závislý, že s ní stojí a padá?

Degradace může mít různé formy. Hovoří se o degradaci fyzikální, kam patří především větrná a vodní eroze, ale také utužení a tvorba škraloupou. Dále o degradaci chemické, spočívající například v zasolování půdy. A konečně o degradaci biologické, která se projevuje mizením edafonu, tj. půdních organismů, a úbytkem humusu v půdě. Podle Ministerstva zemědělství (přesněji podle poslední situační a výhledové zprávy o půdě, vydané Ministerstvem zemědělství v roce 2015), je vodní erozí v České republice potenciálně ohroženo 67 % zemědělské půdy, tedy více než dva miliony osm set tisíc hektarů! Vodní erozí ročně přicházíme až o 21 milionů tun ornice – to je právě ona „hlína“ ve vodních tocích nebo „bláto“ tekoucí ze svažitých kukuřičných polí po přivalových deštích: úrodná půda, která je základem našeho života.

> Vlevo utužená, neživá půda s ostrými zlomy, vpravo drobtovitá, živá půda.
Foto Radomil Hradil

Větrnou erozí je u nás ohroženo 18 % zemědělské půdy. Možná jste už někdy na jižní Moravě zažili „písečnou bouři“, kdy vítr v předjaří unáší vzduchem obrovská oblaka „prachu“, tedy jemných částíček ornice, takže to vypadá jako dým z nějakého rozsáhlého požáru.

Utužením je ohroženo 49 % půd, tedy dva miliony hektarů. Jsou to dva miliony hektarů, kde se hospodář tak, že se z půdy vytlačuje vzduch, a jelikož v ní nežije dostatek bakterií a jiných organismů, půda se nemůže regenerovat a poškozování se stupňuje. Dostatek bakterií, hub, aktinomycet, prvoků, žížal atd. v půdě nežije proto, že jsou zde aplikovány chemické látky či minerální soli a protože zemědělci nemají dostatečně široký osevní postup, nepěstují pícniny, především jeteloviny, meziploidy a střídají většinou už jen řepku, pšenici a kukuřici.

Utužená půdní vrstva, kořeny rostlin nemají šanci tento beton prorazit. Foto Radomil Hradil

Ztráty půdního fondu a spekulace s půdou

Také jste si všimli, že na místě, kde před pár lety nebo desítkami let, když jste byli malí, bývalo pole, dnes stojí logistické centrum nebo satelitní městečko? Podle zmíněné zprávy Ministerstva zemědělství u nás v roce 2006 ubývalo pro osídlení a dopravní infrastrukturu 16 ha půdy za den, v roce 2008 pak denně 14 ha, to je přibližně rozloha 3,5 Václavských náměstí v Praze. A to každý den! Kdo má vztah k půdě, musí ho tato představa bolet. A to ještě některé zdroje hovoří až o 24 ha zabrané půdy denně...

Pozemek, který byl dříve polem či pastvinou a na němž se postaví domy, sklady, parkoviště nebo silnice, ztrácí své zemědělské funkce, jinými slovy: potraviny na něm už nikdo nevyrostou. Půdu nedokážeme vyrobit ani nahradit, zničit ji ale dokážeme velmi snadno. Zvláštností České republiky, která je důsledkem zásahů do vlastnického práva v dobách socialismu a kolektivizace zemědělství, je vysoký podíl pronajímané půdy: vlastníci podle údajů MZe obhospodařují jen necelých 26 % půdy, naopak více než 74 % půdy je pronajímáno. Je to jedna z příčin našeho obecně nedobrého vztahu k půdě: vlastníci půdu pronajímají, a nejsou s ní tudíž v kontaktu a nemohou k ní ani mít nějaký hlubší vztah; uživatelé půdy ji zase nevlastní, a tedy jim ani tolik neleží na srdci její trvalá úrodnost, obsah humusu, přítomnost organismů, prostě její dobré zdraví. Dalším velkým problémem je dnes přístup k půdě. Pokud někdo chce začít na půdě hospodářit a pěstovat potraviny, jen obtížně se k půdě dostane. Ani pronájem, ani koupě mnohdy nepřipadají v úvahu. I když chce zemědělec půdu zakoupit, je přeplácen takzvanými

investory, kteří v půdě spatřují výhodnou, stabilní a perspektivní komoditu, do níž ukládají kapitál „na horší časy“. Příkladem může být miliardář, realitní magnát Radovan Vitek, který u nás vlastní desítky tisíc hektarů zemědělské půdy. A protože je zájem investorů, objevuje se ve hře další skupina, spekulanti, kteří se snaží půdu od vlastníků vykoupit a poté s maximálním ziskem prodat investorům. Za těchto podmínek malý zemědělec prakticky nemá šanci půdu, na níž by chtěl hospodářit nebo na níž hospodářit a pronajímá si ji, koupit, na to je příliš „kapitálově slabý“.

Půda jako komodita?

Na skutečnost, že se půda stala obchodovatelnou komoditou, se můžeme dívat jako na fakt, který je třeba přijmout. Ale můžeme si také klást otázku, je-li to tak v pořádku, a pokud ne, je-li to možné změnit. V každém případě je mnoho těch, kdo to vnímají jako nedobré, neboť půda, podobně jako vzduch nebo voda, prostě patří k tzv. commons, tedy společným, sdíleným či obecným statkům. Posláním půdy je především produkce potravin, jinými slovy půda je základem našeho života. Degradovaná, zdevastovaná půda nás ovšem uživit nemůže. Degradace a devastace půdy je důsledkem našeho oslabeného, odumírajícího vztahu k půdě, naší odtrženosti od ní. Je tato odtrženost důsledkem toho, že půda přestala být společným statkem? O tom by se jistě dalo diskutovat. A bylo by cestou k obnově našeho vztahu k půdě, kdyby se společným statkem zase začala stávat? I o tom by se dalo diskutovat – a již samotná tato diskuse by velmi napomáhala k obnovování našeho vztahu k půdě jako fundamentu, na němž každý z nás stojí svým životem.

Hledání cest

Ve světě již existuje řada organizací, které si tuto skutečnost uvědomují a hledají cesty, jak půdu chránit nejen před degradací, ale i před spekulací. Hledají řešení, jak umožnit přístup k půdě těm, kdo by na ní chtěli zodpovědně hospodařit, ale nemají šanci se k ní dostat. Nedílnou součástí je i podpora generační obměny v zemědělství a prosazování přijetí půdy jako sdíleného statku.

V Evropě se tyto aktivistické organizace propojují a sdílejí své poznatky, přístupy a zkušenosti prostřednictvím celoevropské sítě Access to Land, do níž jsou zapojeny organizace z více než 15 evropských zemí. Nejvýznamnější organizací, která se stala inspirací pro ostatní, je francouzská Terre de liens.

Nadace Pro půdu

Vznik Nadace Pro půdu byl motivován myšlenkou, že půda je dar, nikoli komodita, a že je třeba najít způsob, jak konkrétní ekologicky obhospodařo-

vanou půdu zabezpečit před nežádoucí změnou. Tedy jak zajistit, aby byla nadále obdělávána trvale udržitelným způsobem a aby sloužila produkci zdravých potravin, prospívajících lidem, nezávisle na případném „vrtochu“ jejího vlastníka. Cenné na celé myšlence je i to, že s ní přišli sami vlastníci půdy, manželé Knížkovi, kteří se stali zakladateli Nadace Pro půdu a vložili do ní prvních dvě stě hektarů. Nadace půdu pronajímá biodynamickému podniku Bemagro a jednou z podmínek je právě péče o trvalou úrodnost půdy.

Demonstrace Wir haben es satt proti průmyslovému zemědělství v Berlíně v roce 2017. Foto Hana Bernardová

Kolik půdy nadace spravuje?

V současné době nadace pečuje o 205 hektarů zemědělské půdy, které jsou již sdíleným statkem pod komunitním dohledem. Tuto půdu obhospodařuje ekologický statek Bemagro na základě pachtovní smlouvy s nadací, jejíž součástí je „vize péče o půdu“, kterou Bemagro zpracovalo před zahájením pachtu. Je připraven převod dalších 100 hektarů do vlastnictví nadace v téže lokalitě, navíc nadace jedná s dalšími zemědělci, pro něž je půda finančně nedostupná či jsou ohroženi vypovězením nájmu.

Na utužené půdě se voda vsakuje jen velmi těžko. Foto archiv VÚMOP

Půda vložená do nadace se stává de facto sdíleným statkem, přestože de iure, je stále vlastněna soukromým subjektem. Je tomu tak proto, že nadace si ve svém statutu určila nezměnitelnost účelu využití vlastněné půdy. Tedy půda ve vlastnictví nadace musí již vždy sloužit šetrnému, udržitelnému zemědělství a i po případném zániku nadace musí její majetek přejít na subjekt, který tento „zámek“ dodrží. Myšlenka nadace sice vznikla na jihu Čech, v Malontech na Kaplicku, kde Bemagro hospodaří, nadace však nechce regionálně omezovat svou působnost a je vytvořena a zamýšlena jako celorepubliková, zároveň se také postupně začleňuje do mezinárodních struktur, tedy do výše zmiňované Evropské sítě Access to Land. Jedním z úkolů nadace je také zvyšovat povědomí veřejnosti o ohrožení půdy

u nás a nutnosti a možnostech její ochrany; v této oblasti spolupracuje s řadou organizací a institucí, které se ohrožením půdy zabývají.

Nadace Pro půdu získává půdu nákupem či darem, aby ji formou pronájmu svěřila do péče zemědělcům, kteří se zaváží pečovat o ni tak, aby ji zachovali zdravou, živou a úrodnou. Prostředky na nákup půdy nadace získává zejména z výnosů propachtované půdy a z darů individuálních dárců, kteří chtějí, aby jejich peníze sloužily k uchování naší půdy pro budoucí generace. Nadace dává možnost každému, kdo pocítí potřebu k ochraně půdy přispět, například pomoci k zakoupení půdy, kterou pak nadace pronajme k dalšímu ekologickému hospodaření. Bližší informace o možnostech přispění a podpory lze najít na internetových stránkách nadace.

Radomil Hradil – Absolvoval Vysokou školu zemědělskou v Brně (dnes Mendelova univerzita), pracoval v ekologických a biodynamických podnicích v ČR i zahraničí, angažoval se v rozvoji ekologického zemědělství a přírodních zahrad v ČR, zakládal ekologické zahradičtví při Camphillu České Kopisty, externě spolupracuje s PRO-BIO Svazem ekologických zemědělců a s Bioinstitutem, o.p.s., je editorem knihy Půda – zdravá, živá, úrodná (2015) a současně je místopředsdou Nadace Pro půdu.

Jan Valeška – Absolvent fakulty humanitních studií UK se již bezmála deset let snaží, aby se lidé mohli svobodně rozhodovat o tom, jaký potravinový systém chtějí. Zda ten založený na válečných technologiích, destrukci, závislosti a soupeření, či ten, který stojí na respektu, podpoře života, svobodě a spolupráci. Vede PRO-BIO LIGU, Asociaci místních potravinových iniciativ, je spoluzakladatelem komunitních hospodářství KomPot a Kuchyňka, a také působí ve správní radě Nadace Pro půdu.